

М. І. ГУБА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонський національний технічний університет
ORCID: 0000-0002-6624-9074

ПРОЗОРИСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті обґрунтовано важливість прозорості і відкритості місцевої влади як фундаментального принципу інституційної стійкості управління та реалізації владних повноважень на місцевому рівні, що має стати домінуючим у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки країни, оскільки прозорість влади сприятиме ефективному використанню потенціалу територіальних громад та підвищенню їх продуктивної спроможності. У статті здійснено аналіз використання термінів «відкритість» та «прозорість» у правовому полі вітчизняного законодавства. Висвітлено особливості оцінювання рівня прозорості влади, зокрема шляхом застосування методологічного підходу до розрахунку індексу прозорості міст, який проводиться громадською організацією Transparency International Ukraine в межах Програми Transparent cities/Прозорі міста. Визначено, що рівень прозорості місцевої влади є важливим чинником соціально-економічного розвитку міських територіальних громад в Україні. Визначено фактори, які впливають на рівень прозорості і відкритості органів місцевого самоврядування. Встановлено, що функціонування територіальних громад в умовах правил, визначених від час реформи децентралізації, сприяло забезпеченню стійкості громад до викликів воєнного часу. Зроблено висновки про те, що питання прозорості та підвітності є одними з основних принципів успішного відновлення України, продовження підтримки міжнародних партнерів, та успішної майбутньої євроінтеграції, і є важливими не тільки для місцевих органів влади і мешканців, а й для забезпечення підтримки України міжнародною спільнотою. Такий підхід сприяє більш ефективному муніципальному управлінню в умовах воєнного часу, та забезпечить не тільки відновлення, але й довгостроковий стійкий розвиток місцевих громад, зміцнення місцевої демократії та впровадження доброго врядування в мирний час.

Ключові слова: місцеве самоврядування, прозорість, відкритість влади інституційна стійкість, місцева демократія.

M. I. HUBA

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Administration
and Local Self-Government
Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0002-6624-9074

TRANSPARENCY OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AS A FACTOR IN ENSURING THE INSTITUTIONAL STABILITY OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM UNDER MARTIAL LAW

The article substantiates the importance of transparency and openness of local authorities as a fundamental principle of institutional sustainability of governance and exercise of power at the local level, which should become dominant in ensuring socio-economic development of territorial communities of Ukraine under martial law and post-war economic reconstruction, since transparency of power will contribute to the effective use of the potential of territorial communities and increase their productive capacity. The article analyzes the use of the terms "openness" and "transparency" in the legal framework of national legislation. The article highlights the peculiarities of assessing the level of transparency of the authorities, in particular, by applying a methodological approach to calculating the city transparency index conducted by Transparency International Ukraine within the Transparent Cities program. It is determined that the level of transparency of local authorities is an important factor in the socio-economic development of urban territorial communities in Ukraine. The factors that influence the level of transparency and openness of local governments are identified. It is established that the functioning of territorial communities according to the rules established after the decentralization reform contributed to ensuring the resilience of communities to the challenges of wartime. It is concluded that the issues of transparency and accountability are among the main principles of successful recovery of Ukraine, continued support of international partners, and successful future European integration, and are important not only for local authorities and residents, but also for ensuring the support of Ukraine by the international community. Such an approach contributes to more effective municipal governance in wartime, and will ensure not only the recovery but also the long-term sustainable development of local communities, strengthening local democracy and implementing good governance in peacetime.

Key words: local self-government, transparency, openness of government, institutional sustainability, local democracy.

Постановка проблеми

Децентралізація стала одною із успішніших реформ в Україні довоєнного часу, завдяки якій вдалось посилити роль місцевого самоврядування в управлінні територіями і ресурсами. Від початку її здійснення реформа децентралізації показала свою природно стійкість і важливість, як політичну, так і безпекову. В умовах воєнного стану відбувається переоцінка значення та роль децентралізації в контексті забезпечення інституційної стійкості системи місцевого самоврядування. Саме можливість та спроможність місцевої влади самостійно приймати критично важливі і швидкі рішення допомогла пройти територіальним громадам величезні випробування та продемонструвати свою важливість в умовах воєнного стану як одну зі складових оборони та спротиву ворогові. На час воєнного стану указом президента були утворені військові адміністрації в усіх областях, районах та 184 населених пунктах були утворені військові адміністрації. Під час воєнного стану забезпечення місцевої демократії має стати запорукою поглиблення та завершення реформи децентралізації, що має величезне значення для повоєнної відбудови. Використання окремих інструментів місцевої демократії на законодавчому рівні не обмежене під час дії воєнного стану. Проте, реальна можливість використання решти інструментів, що сприяють дотриманню демократичних цінностей на локальному рівні зумовлена об'єктивними обставинами, що може стати викликом були відкритими і прозорими для місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У вітчизняній науковій літературі принципам прозорості, відкритості та публічності приділяється певна увага. Прозорість місцевої влади є предметом досліджень для багатьох науковців у різних областях, таких як політична наука, соціологія, публічне управління та інші. Дослідження в цій області включають аналіз законодавства щодо прозорості, оцінку практичної реалізації прозорих політик та процесів на місцевому рівні, вивчення впливу прозорості на ефективність управління та задоволення потреб громади тощо. Зокрема цього питання торкались в своїх працях О. В. Жданова, В. Г. Комарова, І. В. Максименко, Т. В. Колісник, О. М. Дудник, О. М. Мірошниченко, С. О. Гордійчук, Л. В. Самчук. Ці та інші дослідження розкривають важливість прозорості місцевого управління та її вплив на розвиток громад та ефективність управління на місцевому рівні. В той же час, аспекти прозорості місцевої влади недостатньо розглянуті в контексті його забезпечення від час воєнного стану, а отже потребують більш детального аналізу.

Формування мети дослідження

Метою цієї статті є дослідження теоретичних засад та інструментів забезпечення прозорості місцевого самоврядування як фактору забезпечення інституційної стійкості системи публічного управління в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження

Під час реалізації заходів щодо децентралізації були ухвалені законодавчі акти та здійснено низку заходів, які сприяють посиленню демократії та розвитку самоврядування на місцевому рівні, наприклад, щодо забезпечення доступу до інформації в усіх органах місцевого самоврядування, про співпрацю територіальних громад, бюджетну децентралізацію, громадський контроль, розподіл повноважень між гілками влади, про службу в органах місцевого самоврядування тощо, що забезпечує можливість громад у їх професійному та якісному управлінні. Унаслідок нових законів у сфері децентралізації в 2014–2020 роках було повністю змінено адміністративно-територіальний поділ України. Треба зазначити, що під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», участь жителів територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення в цілому не обмежена, хоча використання деяких інструментів місцевої демократії були обмеженими із об'єктивних причин воєнних дій та безпеки [1].

Поглиблення демократизації суспільства в контексті завершення реформи децентралізації, окрім своєї ролі в умовах війни, має величезне значення для повоєнної відбудови. Громади активно включилися в процеси відновлення та розробляють або переглядають стратегічні документи, розробляють та впроваджують проекти відновлення та розвитку. Цьому свідчить інформація, розміщена на порталі платформи DREAM (Цифрова екосистема для підзвітності управління відновленням), яка збирає, упорядковує та публікує відкриті дані на всіх етапах проектів відновлення в режимі реального часу, впроваджуючи найвищі стандарти прозорості та підзвітності [2]. Будь-хто, в будь-якому місці може контролювати результативність реалізації проекту та використовувати цю інформацію для зменшення ризиків, створення точної звітності та покращення загальної ефективності проекту. Це означає, що місцеві громади готові брати на себе відповідальність за реалізацію значної частини проектів відновлення. Проблеми координаційного та нормативного характеру в організації державної політики відновлення, а саме відсутність його існування як нормативно-правового документу, ускладнюють пріоритизацію проектів громад в рамках стратегій відновлення. Для громад, які планують відновлення, пріоритизація проектів має відбутися відповідно Методичних рекомендацій (наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі – Мінвідновлення) від 20.10.2023 року № 964, розроблених на основі Пріоритизаційної рамки інфраструктурних проектів Світового Банку [3]. Тому, саме публічна пріоритизація проектів за участю громадськості й місцевого бізнесу дозволить уникнути багатьох запитань мешканців щодо доцільності виділення коштів

на відбудову або ремонт того чи іншого об'єкта, і подати підтриману громадою заявку на фінансування списку проектів з чіткою пріоритетизацією, що надає певні переваги над іншими: дозволяє оптимально використати обмежені фінансові ресурси, як самої громади, так і потенційних донорів; економить час при подачі та розгляді заявок на фінансування проектів відновлення; надає можливість долучити до реалізації заходів зацікавлене громадянське суспільство, а також до інвестування в реалізацію проектів підприємців.

Місцеве самоврядування, як і вся країна загалом, переживає найскладніший період за всі роки незалежності. Завдяки реформі децентралізації, органи місцевого самоврядування відіграли вирішальну роль у забезпеченні стійкості територіальних громад та України. За результатами дослідження «Територіальні громади під час війни: стійкість та безпека в умовах прямої загрози життю. Херсонська та Запорізька область» спільнота громади у критичній ситуації соціальної чи/та техногенної катастрофи здатна до все більшої консолідації зусиль, вибудовування горизонтальних взаємодій, високого рівня згуртованості, готовності допомагати іншим, не розраховуючи на вдячність та незважаючи на пряму загрозу життю [4].

Отже, функціонування територіальних громад в умовах правил, сформованих від час реформи децентралізації, та отримання досвіду дистанційної роботи в минулі часи забезпечили стійкість громад до викликів фінансової нестабільності та загроз зруйнування інституційної цілісності, що допомогло тиловим громадам швидко адаптуватися до життєдіяльності в умовах війни, відновити економічні показники до рівнів початку 2022 року. Стійкість громад, виявлена на тимчасово окупованих територіях, сприяла прискоренню деокупації та створила умови для швидкої стабілізації – доведенням цього є, зокрема, досвід Херсону й інших громад Херсонської області [5]. Стабілізація й відновлення територіальних громад вимагають реалізовувати ефективну й прозору систему стратегічного планування, де поняття «прозорість» займає центральне місце в стратегії відновлення та розвитку. Здатність забезпечити прозорість у всіх сферах суспільного життя є необхідною передумовою для формування стратегії відновлення. Від ефективного використання ресурсів до побудови довіри громадян до владних структур – це лише частина аспектів, де прозорість відіграє визначальну роль.

Українське законодавство чітко не визначає поняття «прозорість», але обґрунтовує його в різних аспектах в контексті його забезпечення в публічному управлінні (табл. 1). Загалом українське законодавство ідентифікує поняття «прозорість» як необхідність дотримання принципів відкритості та підзвітності у різних сферах і в окремих випадках деталізує їх складові.

Таблиця 1

Поняття «відкритість», «прозорість» в контексті законодавства України

Законодавчий акт	Зміст положення акту законодавства
Закон України «Про доступ до публічної інформації»	Ст. 2 п. 1. Метою цього Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Ст. 4 п. 1. Доступ до публічної інформації відповідно до цього Закону здійснюється на принципах ... прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень;
Закон України «Про інформацію»	Ст. 3. п. 1. Основними напрямками державної інформаційної політики є: ... забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
Закон України «Про публічні закупівлі»	Ст. 5. п. 3. Закупівлі здійснюються за такими принципами ... відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель;
Закон України «Про державну службу»	Ст. 4. п. 1. Державна служба здійснюється з дотриманням таких принципів: ... прозорості – відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України;
Бюджетний Кодекс України	Ст. 7. п. 1. Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах: ... 10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів;
Закон України «Про засади державної регіональної політики»	Ст. 3. п. 1. Державна регіональна політика реалізується на основі таких принципів: ... 4) відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації, що визначає державну регіональну політику і є у розпорядженні органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування; Ст. 23. п. 4. Система моніторингу ґрунтується на принципах: ... 9) відкритості та доступності результатів моніторингу для громадськості.
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 92-р «Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»»	Система «Прозорий бюджет» передбачає впровадження кращих міжнародних рекомендацій Світового банку, Міжнародного валютного фонду та Міжнародного бюджетного партнерства (ІВР). Система «Прозорий бюджет» – інформаційний ресурс, що забезпечує доступ до нормативної, статистичної та аналітичної інформації у сфері управління публічними коштами.

Отже, прозорість в публічному управлінні є ключовим фактором у формуванні довіри українців до влади та має стати фундаментом успішної відбудови України, створення справедливого, ефективного і демократичного суспільства, і стати прикладом для інших країн, які переживають подібні випробування [6].

За результатами дослідження 100 міських рад (2017–2021 рр.), 70 міських рад (2022р.), проведеного Програмою Transparent cities/Прозорі міста громадської організації Transparency International Ukraine в Україні вдалось досягнути значного поступу у відкритості даних [7]. Протягом 2017–2021 років у 100 найбільших містах середній рівень прозорості зріс на 62,2%. В умовах повномасштабного російського вторгнення (аналіз охопив період діяльності місцевої влади з березня по грудень 2022 року) органи місцевого самоврядування України демонструють стійкість й намагаються адаптувати свою діяльність до вимог часу. Середній показник виконання індикаторів за методикою оцінювання програми «Transparent cities/Прозорі міста» 70 містами становить 37,5%, де вищий рівень виконання індикаторів є вимоги українського законодавства.

Міста, відносно прозорі у своїй роботі до впровадження воєнного стану, продемонстрували вищі показники прозорості й у 2022 році. Міста Дніпро, Львів та Мукачево потрапили в категорію «прозорих» в умовах воєнного стану, десять міст (Вінниця, Володимир, Житомир, Кам'янське, Київ, Кропивницький, Луцьк, Тернопіль, Ужгород, Чернівці) визначені «частково прозорими», решта міст (57) є «непрозорими» [7]. На рівень прозорості міст вплинули низка чинників, в тому числі пов'язаних з обмеженнями воєнного часу: призупинення роботи загальнонаціональних порталів (Портал відкритих даних); відсутність необхідних ресурсів для реалізації окремих індикаторів (насамперед тих, що пов'язані з безпекою); ускладнення роботи з наповнення офіційних вебсайтів; складність відновлення повноцінної роботи ОМС на деокупованих територіях тощо [7].

Більшість міст адаптували офіційні сайти та застосунки до вимог воєнного часу: у всіх 70 містах (100%) можна подати електронний запит на публічну інформацію; 58 міст (82,9%) публікували на офіційному сайті рішення міськради та виконкому; 63 (90%) надавали інформацію про укриття, 49 (70%) з них оновлювали ці дані щонайменше раз на пів року; 34 міста (48,6%) оприлюднюють актуальну інформацію для ВПО (про житло, гуманітарну допомогу, працевлаштування, постановку на облік); 34 муніципалітети (48,6%) підтримують бізнес, оприлюднюючи актуальну для нього інформацію; 19 міст (27,1%) розробили онлайн-заявки на отримання соціальних послуг [7]. Найменш втілюваними стали заходи, для реалізації яких необхідні значні ресурси, спеціальні цифрові навички та/або можливості (у т. ч. фінансові) забезпечувати сталість виконання (проведення електронних аукціонів чи онлайн-трансляцій засідань). Але в цілому ситуація з доступом до публічної інформації міст погіршилась з запровадженням воєнного стану. Апелюючи до безпекових ризиків, деякі міста призупинили роботу офіційних порталів або ж обмежували доступ до окремих розділів чи сторінок [7]. Часто це є наслідком обмежень воєнного часу або нестачі ресурсів, спеціальних цифрових навичок тощо.

Отже, надзвичайні умови під воєнного стану не тільки уразили роботу органів місцевого самоврядування, а й підсвітили наявні й раніше проблеми, в тому числі й у сфері прозорості. Очевидним виявилось, що у період 2017–2022 роках українці все більше виявляли бажання долучатися до прийняття рішень у житті громади, і місцеві влади зосереджували всі зусилля на захисті своїх містян, але введення воєнного стану істотно вплинуло не лише на соціально-економічний, демографічний розвиток, а й на позитивну динаміку реформ, які успішно стартували в Україні до моменту повномасштабного вторгнення. З кожним місяцем воєнного періоду рівень прозорості більшості місцевих влад регресував. Безумовно нинішній стан громад істотно відрізняється залежно від того, наскільки вони віддалені від лінії бойового зіткнення та наскільки вони постраждали від воєнних дій. З іншого боку, стало очевидним, що реформи попередніх років, які надали місцевим посадовим особам більше відповідальності та ресурсів, сприяли підвищенню стійкості і спротиву громад у складних обставинах сьогодні.

Виклики, створені широкомасштабною російською агресією, стали серйозним випробуванням для місцевого самоврядування. Місцеві бюджети змінили свою структуру, стаючи більш залежними від трансфертів з центрального бюджету, виникли труднощі в організації роботи місцевих рад через відсутність депутатів, відносини між виборними органами влади та військовою адміністрацією стали новою реальністю, яка потребує подальшої законодавчої регламентації, законодавчо введені ряд обмежень щодо повноважень місцевої влади [8]. Вирішенню цих проблем лежать виключно в забезпеченні прозорості та чітких правил у взаємовідносинах місцевої та державної влади.

Мінвідновлення заохочує органи місцевого врядування до більшої прозорості та відкритості у взаємодії з громадами, представниками бізнесу та міжнародними партнерами новими проектами і пропозиціями. Так, Мінвідновлення аносувало створення «Територіальних команд підтримки реформ», ключовою задачею яких є надавати підтримку у питаннях розробки стратегічних планів відновлення та розвитку, консультування щодо залучення інвестицій та реалізації проектів відновлення, а також сприяння покращенню прозорості та відкритості місцевого самоврядування. Також Мінвідновлення впроваджує комунікаційну платформу єдиної електронної екосистеми управління відновленням DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management), яка зорієнтована серед іншого на планування та забезпечення прозорості розподілу і використання фінансових ресурсів під час відновлення та/або відбудови об'єктів, зокрема коштів міжнародних партнерів [2].

Враховуючи, що значна частина громад не мають необхідного досвіду та експертизи в питаннях взаємодії з донорами та реалізації інфраструктурних проектів із залученням зовнішнього фінансування, злагоджена співпраця центральної влади та місцевого самоврядування буде запорукою ефективності відновлення економіки країни, одним із критерієм якої буде забезпечення прозорості та відкритості роботи місцевого самоврядування.

Висновки

Цілком очевидно, що питання прозорості та підзвітності є одними з основних принципів успішного відновлення України, продовження підтримки міжнародних партнерів, та успішної майбутньої євроінтеграції, і є важливими не тільки для місцевих органів влади і мешканців, а й для забезпечення підтримки України міжнародною спільнотою.

Аналіз поточного стану самих органів місцевої влади у повоєнний період вимагає глибокого розуміння різноманітних викликів та потреб. Відновлення та розвиток територіальний громад має ґрунтуватися на забезпеченні відкритості і прозорості діяльності органів місцевого самоврядування. Під прозорістю слід розуміти стан, за якого громадянам забезпечується право та здатність мати доступ до інформації, право на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються розвитку громади, а органи місцевого самоврядування, усвідомлюючи важливість відкриття інформації та залучення громадськості, проактивні в цьому процесі. Саме такий підхід сприяє більш ефективному муніципальному управлінню в умовах воєнного стану, який забезпечить не тільки відновлення, але й довгостроковий стійкий розвиток місцевих громад, зміцнення місцевої демократії та впровадження доброго врядування в мирний час.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Сайт Цифрової екосистеми для підзвітного управління відновленням DREAM. Аналітичний модуль. URL: <http://surl.li/tlsup>
3. Методичні рекомендації щодо пріоритезації проектів ліквідації наслідків, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, затвержені наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 20.10.2023 року № 964. URL: <http://surl.li/lttji>
4. О. Міхеєва, І. Семиволос, С. Данилов. Дослідження «Територіальні громади під час війни: стійкість та безпека в умовах прямої загрози життю. Херсонська та Запорізька область». 2023. HEINRICH-BÖLL-STIFTUNG. Київ. URL: <http://surl.li/tlwew>
5. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>
6. Губа М.І., Линецький М.В. Публічність і прозорість місцевого бюджету як інструмент антикорупційної політики на рівні місцевого самоврядування. *Наукові перспективи* : журнал. 2022. № 1(19) 2022. С.79–92. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-79-91](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-79-91)
7. Дослідження «Між безпекою та прозорістю: дослідження роботи міських рад під час війни» в межах проекту «Transparent Cities: електронна платформа взаємодії громадян та місцевої влади для забезпечення підзвітності та належного врядування», 2023. URL: <http://surl.li/tlxny>
8. Войтенко, О., Шульц, С., Білик, І., & Капленко, Г. (2022). Прозорість як чинник економічного зростання територіальних громад в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 387–397. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.5.46.2022.3879>
9. Венгер В. М. Прозорість як принцип діяльності органів публічної влади. НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. 2017. Том 200. *Юридичні науки*. С. 79–84. URL: <http://surl.li/tlxkd>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> – Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian]
2. Sait Tsyfrovoyi ekosystemy dlia pidzvitnoho upravlinnia vidnovlenniam DREAM. Analitichnyi modul [Website of the Digital Ecosystem for Accountable Recovery Management DREAM. Analytical module] <http://surl.li/tlsup> – Retrieved from: <http://surl.li/tlsup> [in Ukrainian]
3. Metodichni rekomendatsii shchodo priorytezhatsii proektiv likvidatsii naslidkiv, sprychynenykh zbroinoiu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. Nakaz Ministerstva rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy (2023) № 964. [Methodological Recommendations on Prioritization of Projects for Elimination of Consequences Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine. Order of the Ministry of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine of 20.10.2023 No. 964] – Retrieved from: <http://surl.li/lttji> [in Ukrainian]
4. O. Mikheieva, I. Semyvolos, S. Danylov (2023). Doslidzhennia «Terytorialni hromady pid chas viiny: stiikist ta bezpeka v umovakh priamoj zahrozy zhyttiu. Khersonska ta Zaporizka oblast». [Study "Territorial communities during the war: resilience and security in the face of direct threats to life. Kherson and Zaporizhzhia regions".] HEINRICH-BÖLL-STIFTUNG. Kyiv. <http://surl.li/tlwew> – Retrieved from: <http://surl.li/tlwew> [in Ukrainian]

5. Potapenko V. H., Barannyk V. O., Bakhur N. V. (2023) Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu: analit. dop. [Local Self-Government as a Factor of Home Front Resilience: Analytical Report] Kyiv. <http://surl.li/ngjzv> Retrieved from <http://surl.li/ngjzv> [in Ukrainian]
6. Huba M.I., Lynetskyi M.V.(2022) Publichnist i prozorist mistsevoho biudzhetu yak instrument antykoruptsionoi polityky na rivni mistsevoho samovriaduvannia [Publicity and transparency of the local budget as an instrument of anti-corruption policy at the level of local self-government]. Naukovi perspektyvy: zhurnal. <http://surl.li/tlzsrb> Retrieved from: <http://surl.li/tlzsrb> [in Ukrainian]
7. Doslidzhennia «Mizh bezpekoiu ta prozoristiu: doslidzhennia roboty miskykh rad pid chas viiny» v mezhakh proiektu «Transparent Cities: elektronna platforma vzaiemodii hromadian ta mistsevoi vlady dlia zabezpechennia pidzvitnosti ta nalezhnoho vriaduvannia» (2023). [Between Security and Transparency: A Study of the Work of City Councils during the War] <http://surl.li/tlxny> – Retrieved from: <http://surl.li/tlxny> [in Ukrainian]
8. Voitenko, O., Shults, S., Bilyk, I., & Kaplenko, H. (2022). Prozorist yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia terytorialnykh hromad v Ukraini. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice [Transparency as a Factor of Economic Growth of Territorial Communities in Ukraine]. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3879> Retrieved from: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3879> [in Ukrainian]
9. Venher V. M.(2017) Prozorist yak pryntsyv diialnosti orhaniv publichnoi vlady. NAUKOVI ZAPYSKY NaUKMA. [Transparency as a principle of activity of public authorities] Tom 200. Yurydychni nauky. Vys.79–84. <http://surl.li/tlxkd> – Retrieved from: <http://surl.li/tlxkd>